

سبک فرزند پروری با رویکرد اسلامی

حجت الاسلام والمسلمین علی احمد پناهی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
زمستان ۱۳۹۹

پناهی، علی احمد، ۱۳۴۹-

سبک فرزندپروری با رویکرد اسلامی / علی احمد پناهی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹.
ده، ۲۴۲ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۵۵۷: روان‌شناسی؛ ۵۳)

ISBN: 978-600-298-333-6

بها: ۳۴۵۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه، ص. [۲۰۷]_۲۲۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. کودکان -- سرپرستی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام. ۲. Child rearing -- Religious aspects -- Islam.
الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۲۹۷/۶۴۴

BP۲۵۳/۴

۷۴۱۰۶۶۶

شماره کتابشناسی ملی

سبک فرزندپروری با رویکرد اسلامی

مؤلف: حجت‌الاسلام‌والمسلمین علی‌احمد پناهی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۹

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۳۴۵۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱، ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

http://rihu.ac.ir/fa/book

فروشگاه اینترنتی: http://rihu.ac.ir/fa/book
مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره»، بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۵۵۵ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع درسی برای دانشجویان رشته‌های روان‌شناسی، علوم تربیتی، مطالعات زنان، تربیت مربی، طلاب علوم دینی در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد و به عنوان کتاب مطالعاتی برای والدین و آموزگاران گرامی فراهم آمده است؛ البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، حجت‌الاسلام والمسلمین علی احمد پناهی و نیز از ارزیابان محترم حضرت آیت‌الله سید محمد غروی‌راد، دکتر خدابخش احمدی و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد رضا سالاری فر سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱
فصل اول: مبانی نظری فرزندپروری و عوامل مؤثر در زیرساخت‌های تحوّل شخصیت	
مقدمه	۵
گستره و اهمیت فرزندپروری	۵
پشتوانه نظری و اسلامی فرزندآوری و فرزندپروری	۷
الف) زمینه‌ساز شادکامی و رضایتمندی	۸
ب) عامل استحکام خانواده	۱۰
ج) احساس ارزشمندی و حرمت خود	۱۲
د) زمینه‌ساز شکوفایی استعدادها	۱۲
ه) تقویت‌کننده جامعه‌پذیری	۱۴
و) زمینه‌ساز پاداش معنوی و اخروی	۱۵
فواید آشنایی والدین با سبک‌های فرزندپروری	۱۷
الف) افزایش کارآمدی والدین در فرزندپروری	۱۷
ب) بهبود روابط والد-فرزند	۱۹
ج) بهبود امنیت روانی و افزایش تاب‌آوری	۱۹
راه‌های غلبه بر استرس ناشی از فرزندپروری	۲۰
د) بهبود و افزایش کنش‌وری‌های بهنجار در فرزندان	۲۱
ه) مصونیت‌بخشی نسبت به رفتارهای ناهنجار	۲۲
زیرساخت‌ها و پایه‌های تحوّل و رشد فرزندان	۲۳
الف) ویژگی‌های زیستی و شخصیتی همسر	۲۴
ب) مراقبت‌های اخلاقی و روان‌شناختی والدین	۲۵
ج) رعایت بهداشت تغذیه در دوره حاملگی	۲۷

۲۸	غذاهای مناسب برای دوره بارداری
۲۹	(د) ورزش و فعالیت‌های مادر
۳۰	(ه) بهداشت روانی مادر
۳۰	(و) سلامت و بهداشت محیط
۳۱	(ز) اجتناب از داروهای غیرمجاز و الکل
۳۱	(ح) رعایت سنت‌های اسلامی
۳۳	(ط) رعایت بهداشت تغذیه و بهداشت روان کودک و مادر
۳۵	فواید و آثار زیستی و روان‌شناختی شیر مادر

فصل دوم: سبک‌های فرزندپروری متداول و تحلیل آنها

۳۹	مقدمه
۴۱	مفهوم‌شناسی سبک فرزندپروری و خانواده
۴۴	سبک‌های فرزندپروری دایانا بامریند
۴۶	(الف) سبک فرزندپروری مستبدانه (سخت‌گیرانه)
۴۷	پیامدهای تربیتی و روان‌شناختی سبک فرزندپروری مستبدانه
۴۷	۱. کاهش اعتماد به نفس و افزایش اضطراب در فرزندان
۴۹	۲. افزایش هراس اجتماعی و افکار منفی در فرزندان
۵۰	۳. افزایش رشد کمال‌گرایی مرضی در فرزندان
۵۱	داستان سیرک و فیل
۵۱	۴. کاهش هیجان مثبت و افزایش هیجان منفی
۵۲	۵. کاهش سرمایه روان‌شناختی و رضایت از زندگی
۵۴	۶. کاهش سلامت روانی و افزایش گُش‌واری‌های ناپه‌نچار
۵۵	(ب) سبک فرزندپروری سهل‌گیرانه
۵۶	پیامدهای سبک فرزندپروری سهل‌گیرانه
۵۶	۱. افزایش اضطراب و کاهش خلاقیت
۵۷	۲. افزایش ناهنجاری اخلاقی و رفتاری
۵۷	۳. افزایش تنوع‌طلبی جنسی
۶۰	آثار اخلاقی و خانوادگی تنوع‌طلبی جنسی
۶۱	(ج) سبک فرزندپروری غافلانه
۶۲	پیامدهای سبک فرزندپروری غافلانه
۶۲	(د) سبک فرزندپروری مقتدرانه (قاطع و اطمینان‌بخش)
۶۳	نتایج تربیتی و روان‌شناختی سبک فرزندپروری مقتدرانه
۶۳	۱. افزایش کارآمدی و خلاقیت در فرزندان
۶۵	۲. برخورداری از بهزیستی روان‌شناختی
۶۶	۳. افزایش تاب‌آوری و خودمهارگری

۶۶	۴. افزایش اعتماد به نفس و خودپنداشت بالا.....
۶۸	۵. ارتقای همدلی و مشارکت اجتماعی.....
۷۰	۶. ایجاد دلبستگی ایمن در فرزندان.....
۷۱	پیامدهای مثبت دلبستگی ایمن.....
۷۲	۷. زمینه‌ساز تحقق رضایت از زندگی.....
۷۴	۸. عنصر مهم در پیشرفت تحصیلی.....
۷۵	فراگیر نبودن سبک مقتدرانه و پیشرفت تحصیلی.....
۷۶	۹. افزایش خودنظم‌دهی در سازگاری اجتماعی.....
۷۷	۱۰. زمینه‌ساز رشد هوش هیجانی و توسعه حالات روان‌شناختی مثبت.....
۷۹	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۸۰	ارزیابی و تحلیل سبک‌های فرزندپروری با روی‌آورد اسلامی.....
۸۱	ارزیابی و تحلیل سبک فرزندپروری دایانا بامریند.....
۸۱	الف) ارزیابی و تحلیل سبک فرزندپروری سهل‌گیرانه.....
۸۳	ب) ارزیابی سبک فرزندپروری غافلانه.....
۸۴	ج) ارزیابی سبک فرزندپروری مستبدانه (سخت‌گیرانه).....
۸۶	د) ارزیابی و تحلیل سبک فرزندپروری مقتدرانه.....
۸۶	نقاط قوت سبک فرزندپروری مقتدرانه.....
۸۸	نقاط ضعف سبک فرزندپروری مقتدرانه.....
۸۸	۱. توجه به جامع‌نگری.....
۸۹	۲. توجه به اخلاق و ارزش‌های والای انسانی.....
۹۱	۳. ترسیم الگوی درست در روابط اجتماعی.....
۹۱	۴. نگاه متفاوت به منبع اقتدار در سبک فرزندپروری اسلامی.....
۹۴	۵. تأکید بر ارتباط والد-فرزندی دوستانه و موعظه‌محور.....
۹۵	۶. توجه به پرورش دینی و جهان‌بینی توحیدی.....
۹۷	مهم‌ترین نموده‌های تربیت دینی و اعتقادی.....
۹۷	ساحت بینشی و شناختی.....
۹۹	ساحت گرایشی و عاطفی.....
۱۰۱	ساحت رفتاری و عمل‌گرایی.....
۱۰۳	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....

فصل سوم: سبک فرزندپروری اسلامی

۱۰۵	مقدمه.....
۱۰۶	ویژگی‌های سبک فرزندپروری اسلامی.....
۱۰۷	الف) نگرش درست نسبت به فرزند و فرزندپروری.....
۱۰۸	ب) مسئول دانستن والدین نسبت به پرورش و تربیت فرزند.....

ج) ترغیب و تشویق والدین بر آگاهی از سبک فرزندپروری	۱۱۱
د) توجه به گستره تحوّل و مجموع نیازها	۱۱۳
ه) رعایت اولویت‌ها در فرزندپروری	۱۱۵
و) جامع‌نگری و توجه به ساحت جسمانی و روحانی	۱۱۷
ز) حفظ کرامت و منزلت فرزند	۱۱۹
ح) اهمیت به تحوّل شناختی و اقلان اندیشه	۱۲۰
ط) تأکید بر تقویت نیروی خودمهارگری (کنترل درونی)	۱۲۲
ی) چشم‌پوشی و تغافل از برخی خطاها	۱۲۶
ک) رعایت تفاوت‌های فردی و جنسیتی در پاسخ‌گویی و انتظارات	۱۲۷
ل) تأکید بر مهرورزی و محبت در تعامل والد-فرزندی	۱۳۰
م) کمک به رشد خردورزی و ژرف‌اندیشی	۱۳۱
س) بهره‌گیری از تجارب و دانش متخصصان	۱۳۲
ن) بهره‌گیری مناسب از تشویق و تنبیه (انذار و تبشیر)	۱۳۳
الزامات و بایسته‌های اخلاقی و آموزشی کاربرد تشویق و تنبیه در فرزندپروری	۱۳۷
۱. رعایت تفاوت‌های فردی فرزندان و متریان	۱۳۷
۲. تعلق تشویق و تنبیه به رفتار و نه به شخصیت فرد	۱۳۹
۳. هم‌ترازی و تناسب سطح میان تشویق و تنبیه و نوع رفتار	۱۴۲
۴. قاطعیت در اجرای تنبیه و اجتناب از پرخاشگری	۱۴۴
۵. توجه به موقعیت خطا کار و نوع خطا	۱۴۵
۶. بیان علل تشویق و تنبیه	۱۴۷
۷. فوریت در تشویق و تنبیه	۱۴۸
۸. مصونیت‌بخشی از آسیب‌های تنبیه	۱۴۹

فصل چهارم: ویژگی‌های خاص سبک فرزندپروری اسلامی در دوره‌های تحوّل

مقدمه	۱۵۱
مفهوم‌شناسی دوره‌های اساسی تحوّل	۱۵۲
دوره‌های اساسی تحوّل (کودکی، نوجوانی و جوانی)	۱۵۴
ویژگی‌های سبک فرزندپروری اسلامی در دوره‌های تحوّل	۱۵۵
الف) ویژگی‌های سبک فرزندپروری اسلامی در دوره نخست کودکی (تولد تا هفت سالگی)	۱۵۶
۱. حفظ و رعایت سیادت و سروری کودک	۱۵۶
اهمیت رعایت سیادت و سروری فرزندان	۱۵۸
آثار و فواید رعایت سیادت و آقایی فرزندان	۱۵۹
تقویت پیوند عاطفی فرزند و والدین	۱۵۹
تقویت خودپنداره مثبت در فرزندان	۱۵۹
مصونیت‌بخشی از ناهنجاری رفتاری	۱۶۰

۱۶۱	مصونیت بخشی از ناهنجاری شخصیتی
۱۶۱	مصونیت بخشی از ناهنجاری اخلاقی
۱۶۲	۲. ارتباط عاطفی-هیجانی ویژه
۱۶۳	اهمیت و جایگاه محبت به فرزندان در آموزه‌های اسلامی
۱۶۵	فواید و آثار محبت در روابط والد-فرزند
۱۶۵	افزایش انگیزه یادگیری و تحوّل روان‌شناختی
۱۶۶	بستر ساز رشد مهارت‌های اجتماعی
۱۶۶	شکل‌گیری دلبستگی ایمن در کودکان
۱۶۷	رشد اعتماد به نفس
۱۶۸	پیشرفت آموزشی و پرورشی
۱۶۹	راهکارهای مهرورزی و محبت به فرزندان
۱۶۹	لزوم اظهار محبت به کودکان در قالب کلام و رفتار
۱۷۱	مهرورزی اعتدال‌گرایانه
۱۷۲	مهرورزی عدالت‌گرایانه
۱۷۲	مهرورزی در قالب احسان و نیکی
۱۷۳	مهرورزی در قالب وفاداری به وعده‌ها
۱۷۳	تبعیض هوشمندانه در مهرورزی
۱۷۵	۳. اولویت بخشی بر یادگیری الگویی و آموزش سمعی-بصری
۱۷۶	۴. پاسخ‌گویی شناختی هم‌تراز و هم‌سطح با درک کودکان
۱۷۷	۵. ارتباط مبتنی بر رویکرد کودک‌محور و ساختارنگر
۱۷۸	۶. تعامل و ارتباط مبتنی بر بازی و قصه‌گویی
۱۷۹	بهترین روش انتقال مفاهیم دینی و اخلاقی به کودکان
۱۸۰	الزامات قصه‌ها و داستان‌های دینی-اخلاقی
۱۸۲	اهمیت و فواید قصه و بازی در چشم‌انداز اسلامی
۱۸۳	ب) ویژگی‌های سبک فرزندپروری اسلامی در دوره دوم کودکی (۷-۱۳ سالگی)
۱۸۴	۱. جدیت و قاطعیت در امر آموزش و پرورش
۱۸۵	۲. رعایت هم‌ترازی و هم‌سطحی موضوعات آموزشی با توانایی زیستی و روان‌شناختی کودک
۱۸۶	۳. رعایت اصل تدریج و آموزش گام به گام
۱۸۸	۴. آسان‌سازی محتوا و روش انتقال مفاهیم
۱۸۹	۵. ساده‌سازی تکلیف و هم‌سطح‌سازی آن با توانایی کودک
۱۹۰	۶. تعامل همکارانه در راستای شکل‌گیری خودمیان‌واگرایی
۱۹۲	۷. کمک به رشد همه ساحت‌های فرزند
۱۹۲	۸. انضباط توأم با چشم‌پوشی بجا
۱۹۴	فواید تعافّل در فرزندپروری
۱۹۵	رابطه تعافّل با امر به معروف

۱۹۶	راه‌های آموزش رفتارهای جنسیتی به کودکان.....
۱۹۷	(ج) ویژگی‌های سبک فرزندپروری اسلامی در هفت سال سوم (دوره نوجوانی و جوانی).....
۱۹۹	۱. هویت‌بخشی به فرزندان.....
۲۰۰	۲. تاب‌آوری نسبت به رفتار فرزندان و پرهیز از قضاوت عجولانه.....
۲۰۰	۳. مدارا و نرم‌کنشی با فرزندان.....
۲۰۳	۴. تعامل مبتنی بر افزایش انگیزش و امیدواری.....
۲۰۳	۵. بهره‌گیری بیشتر از رابطه عَرَضی و مبتنی بر موعظه.....
۲۰۴	اهمیت و فواید سبکی ارتباطی مبتنی بر موعظه با جوانان.....
۲۰۶	جمع‌بندی نهایی.....

منابع

۲۰۷	فارسی و عربی.....
۲۱۷	منابع انگلیسی.....

نمایه‌ها

۲۲۷	نمایه آیات.....
۲۲۹	نمایه روایات.....
۲۴۱	نمایه اصطلاحات.....

پیشگفتار

یکی از مسئولیت‌ها و وظایف مهم والدین در خانواده، فرزندآوری و فرزندپروری است و از انتظارات اساسی از والدین در نظام خانواده، آموزش و پرورش فرزندان، به‌گونه‌ای بهنجار و هم‌تراز با هنجارهای ارزشی، اخلاقی، اجتماعی و اسلامی است. اقتضای این انتظارات، برخورداری والدین از دانش، بینش و مهارت کافی در عرصه فرزندپروری و آگاهی از سبک‌های فرزندپروری است. فرزندپروری گونه‌ای از ارتباط والد-فرزند است که زمینه‌ساز و عامل شکل‌گیری کنش‌وری‌ها و منش‌ها در فرزندان می‌شود. در فرایند فرزندپروری ترکیباتی از رفتارهای والدین با یکدیگر هم‌افزایی می‌یابد و با ایجاد یک فضای اخلاقی، عاطفی و روان‌شناختی در محیط خانواده، زمینه‌های لازم در پرورش فرزندان و شکل‌گیری ویژگی‌های شخصیتی و کنش‌وری‌های بهنجار آنان فراهم می‌سازد. گستره شمولی و سهم تأثیرگذاری سبک فرزندپروری والدین در فرایند پرورش، اجتماعی کردن و انتقال ارزش‌های فرهنگی، خانوادگی و اخلاقی در قیاس با عوامل دیگر در رتبه نخست قرار دارد. بهره‌گیری از سبک فرزندپروری مناسب و هم‌گن با شرایط فرهنگی، ارزشی و خانوادگی می‌تواند یکی از عناصر مهم در شکوفاسازی و فعلیت‌بخشی به استعدادها بالقوه فرزندان و ظرفیت‌های خدادادی به شمار آید. بهره‌گیری از جامع‌ترین و دقیق‌ترین شیوه‌های فرزندپروری می‌تواند والدین را در نیل به اهداف و آرمان‌های خود کمک کند. اندیشمندان و متخصصان عرصه آموزش و پرورش و مباحث خانواده، با وجود اختلاف دیدگاه در حوزه‌های گوناگون در زمینه اهمیت سبک فرزندپروری والدین و تأثیرگذاری آن در فرایند تحوّل اخلاقی، روان‌شناختی و شخصیتی فرزندان اتفاق نظر دارند.

با مطالعه و تتبع در منابع علمی و اسلامی می‌توان ادعا کرد که سبک‌های مختلفی در فرزندپروری از چشم‌اندازهای گوناگون ارائه شده است و هر یک از سبک‌ها دارای اهداف و چشم‌انداز ویژه‌ای است. برخی از این سبک‌ها به دلیل ابتنا بر جهان‌بینی قوی، برخورداری از دانش فراگیر و تحلیل واقع‌بینانه دارای اتقان و جامعیت نسبی بیشتری است. آشنایی مریمان و والدین با سبک‌های مختلف فرزندپروری و به‌ویژه آشنایی با سبکی که مبتنی بر آموزه‌های وحیانی و اسلامی باشد، تلاش آنان را مقرون به موفقیت، اطمینان و نتیجه مطلوب خواهد کرد. این پژوهش می‌کوشد به منظور آشناسازی دانشجویان، معلمان، والدین و مریمان با سرآغاز تربیت، زیرساخت‌های شکل‌گیری و تحول ویژگی‌های زیستی، روان‌شناختی و معنوی فرزندان و سبک‌های فرزندپروری به مهم‌ترین عناصر تأثیرگذار در تحول ویژگی‌های منشی، بینشی، عاطفی و رفتاری فرزندان و سبک‌های فرزندپروری بپردازد که از اتقان و اطمینان بیشتری برخوردار است. همچنین با تتبع و ژرف‌اندیشی در گزاره‌های اسلامی و روان‌شناسی، چارچوب‌ها، اصول، ویژگی‌ها و روش‌های فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و دانش روان‌شناسی را معرفی کند. امروزه به دلیل تحولات اساسی در مؤلفه‌های تربیتی، خانوادگی، بنیان‌های اجتماعی و نیازهای فرهنگی به شیوه و سبکی از فرزندپروری نیازمندیم که از یک‌سو مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و وحیانی باشد و از سوی دیگر، روش‌های جدید تربیتی و آموزشی را به کار برد؛ بنابراین ضروری بود که پژوهشگر در حد بضاعت و توانایی خود کتابی را با عنوان سبک فرزندپروری با رویکرد اسلامی را نگارش و به جامعه دانشگاهی، حوزوی، فرهنگی، مراکز خدمات روان‌شناختی-تربیتی و خانواده‌ها و به‌ویژه والدین گرامی تقدیم کند.

از اهداف اساسی تدوین این کتاب، آشنایی مریمان، والدین، دانشجویان رشته روان‌شناسی (به‌ویژه روان‌شناسی رشد)، علوم تربیتی، مبلغان، روحانیون، برنامه‌ریزان تربیتی و آموزشی و مدیران مهدها و مدارس با اهمیت آگاهی از سبک‌های فرزندپروری و همچنین بررسی جامع‌ترین و مهم‌ترین سبک‌های فرزندپروری موجود، تبیین مبانی نظری و چارچوب اساسی سبک فرزندپروری دایان بامریند و نیز نقد و بررسی سبک‌های فرزندپروری موجود (به‌ویژه سبک بامریند) از نگاه آموزه‌های اسلامی، تبیین چارچوب‌ها، اصول و ویژگی‌های اساسی فرزندپروری از چشم‌انداز اسلامی و دانش روان‌شناسی، از اهداف دیگر این پژوهش بوده است.

درنهایت، پس از سپاس و ستایش به درگاه خداوند متعال، خالصانه‌ترین درودهای خود را تقدیم می‌کنم به همه پیامبران الهی، به‌ویژه بزرگ‌ترین مرئی جهان بشریت، حضرت رسول اکرم ﷺ

که در راه هدایت و تربیت انسان‌ها از هیچ تلاشی دریغ نکردند و نیز صمیمانه‌ترین درودهایم را به محضر نورانی جانشینان آن حضرت، امامان معصوم علیهم‌السلام، به‌ویژه حضرت مهدی موعود علیه‌السلام تقدیم می‌کنم. از درگاه حضرت حق برای همه مریبان، والدین، اساتید و دانشجویان حوزوی و دانشگاهی توفیقات روزافزون و برای گذشتگان به‌ویژه بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، استادان حوزه و دانشگاه و والدینم، رحمت، مغفرت و علو درجات را مسئلت می‌نمایم.

بر خود لازم می‌دانم مراتب تقدیر و تشکر خود را از هم‌افزایی و مساعدت همه کسانی که در به ثمر رسیدن این مجموعه ما را یاری و همراهی کرده‌اند، به‌ویژه از استاد عالیقدر آیت‌الله سیدمحمد غروی‌راد، از اعضای محترم شورای علمی گروه روان‌شناسی، ناظران و ارزیابان محترم این کتاب، به‌ویژه دکتر خدابخش احمدی، دکتر محمدرضا سالاری‌فر و از دیگر نیروهای مدیریت تدوین و چاپ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تشکر و قدردانی کنم.

قم- علی‌احمد پناهی
هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
مصادف با میلاد سراسر نور و سرورِ فخر کائنات
و بزرگ مربی انسان‌ها حضرت محمد مصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم

فصل اول

مبانی نظری فرزندپروری و عوامل مؤثر در زیرساخت‌های تحول شخصیت

مقدمه

آشنایی با اهمیت، فواید و مبانی نظری یک پژوهش علمی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در این فصل، افزون‌بر تبیین اهمیت بحث سبک فرزندپروری، به مبانی نظری فرزندآوری و فرزندپروری نیز اشاره می‌شود. آشناسازی والدین و مریبان با اهمیت و فواید آگاهی از سبک فرزندپروری و آشنایی با زیرساخت‌های تحول شخصیت فرزندان، از دیگر مباحث این فصل است. گرچه آشنایی با زیرساخت‌های تحول و رشد فرزندان ارتباط مستقیمی با موضوع سبک فرزندپروری ندارد، ولی به‌طور غیرمستقیم با این موضوع مرتبط است و آگاهی از آن سبب توجه اساسی والدین به زیرساخت‌ها و عناصر پایه‌ای تحول شخصیت شده، کارآمدی سبک فرزندپروری را تسهیل می‌کند.^۱

گستره و اهمیت فرزندپروری

تربیت فرزند گستره‌ای طولانی دارد و از سال‌ها پیش از تولد آغاز می‌شود و به موازات تولد و رشد فرزندان ادامه می‌یابد. در فرایند و گستره رشد و تحول فرزندان، عناصر مختلفی نقش دارند؛ برخی از این عناصر معطوف به دوره پیش از تولد و برخی نیز معطوف به پس از تولد است.

۱. در صورتی که زیرساخت‌های تحول شخصیت و عناصر زیستی و روان‌شناختی مربوط به پیش از تولد فرزند، درست شکل گیرد؛ سبک فرزندپروری پس از تولد تسهیل می‌یابد و نتایج بهتری را در پی خواهد داشت.

در فرایند و گستره فرزندپروری، ترکیباتی از عوامل زیستی، محیطی، روان‌شناختی و معنوی با یکدیگر هم‌افزایی کرده، زمینه تحول فرزندان و شکل‌گیری ویژگی‌های زیستی و شخصیتی آنان را فراهم می‌کنند. کاستی‌ها و سهل‌انگاری‌ها، نسبت به هر یک از عناصر تأثیرگذار در شکل‌گیری و تحول ویژگی‌های زیستی و روان‌شناختی و معنوی فرزندان، می‌تواند پیامدهای جبران‌ناپذیری در پی داشته باشد. بسیاری از عناصر تأثیرگذار در تحول و رشد فرزندان در ارتباط با والدین است و به عملکرد و مراقبت‌های آنان مربوط می‌شود. والدین عمود خیمه خانواده هستند و از حیث کیفی و کمی بیشترین نقش و تأثیرگذاری را در سرنوشت فرزندان دارند. برخورداری والدین از دانش لازم و کافی، مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و پژوهش‌های علمی، نخستین و مهم‌ترین گام در فرایند فرزندپروری است. آمادگی زیستی، اخلاقی و روان‌شناختی والدین برای فرزندپروری و همچنین نگرش مثبت آنان به فرزندان و برخورداری از مهارت‌های فرزندپروری، از اقتضائات مهم در فرزندپروری است. آشنایی والدین با سبک و شیوه فرزندپروری از متغیرهای شاخص و تأثیرگذار در تحقق اهداف تربیتی آنان است (دوروس^۱ و همکاران، ۲۰۰۸). یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که مهم‌ترین عناصر در تحول رفتارهای برونی‌سازی شده فرزندان، متأثر از سبک فرزندپروری والدین است (رنر،^۲ ۲۰۱۲ و گودمن^۳ و همکاران، ۲۰۱۱)؛ همچنین بیشتر والدین با وجود اینکه با تولد فرزندان، هیجان و شادمانی زیادی را دریافت می‌کنند؛ ولی در مورد کیفیت تعامل با فرزند و تربیت او نگرانی دارند و این نگرانی‌ها بیشتر به دلیل محرومیت از دانش و مهارت فرزندپروری و ناآشنایی والدین با چالش‌های فرزندپروری است (کوکوکر،^۴ ۲۰۰۶). برخی از مطالعات نشان‌دهنده آن است که بسیاری از اختلال‌های شخصیتی و رفتاری فرزندان در ارتباط با سبک فرزندپروری و والدگری پدر و مادر با فرزندان است (لیب^۵ و دیگران، ۲۰۰۷). بعضی از والدین در آموزش و پرورش فرزندان به آزمایش و خطا دست می‌زنند و از سبک فرزندپروری بهنجار پیروی نمی‌کنند و موجب آسیب و اختلال در فرایند رشد و تحول فرزندان می‌شوند. گاهی جبران خسارت ناشی از

-
1. Dorros, S.
 2. Renner, L. M.
 3. Goodman, S. H.
 4. Kücükler, S.
 5. Lieb, R.

مبانی نظری فرزندپروری و عوامل مؤثر در زیرساخت‌های تحول شخصیت ۷

ناآگاهی والدین با سبک‌های فرزندپروری، هزینه‌ای زیاد دارد و یا به دلیل گذار از آن دوره، امکان جبران آسیب‌ها وجود ندارد.

آشنایی مربیان و والدین با گستره و عناصر اساسی در رشد و تحول فرزندان و نیز آگاهی با سبک فرزندپروری، چشم‌انداز آنان را نسبت به تربیت فرزند واقع‌بینانه‌تر کرده، ایشان را در ایفای این نقش مهم، مصمم و آماده می‌کند. آشنایی والدین با شیوه‌های فرزندپروری، سبب افزایش کارآمدی آنان و تقویت سرمایه روان‌شناختی^۱ فرزندان می‌شود (لوتانز^۲ و همکاران، ۲۰۰۷). شواهد مختلف نشان می‌دهد که اصلاح سبک فرزندپروری والدین در اصلاح رفتارهای فرزندان بسیار مؤثر است. آموزش رفتاری والدین و اصلاح سبک فرزندپروری آنان نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری بهنجار در فرزندان دارد (لی^۳ و همکاران، ۲۰۱۲). بسیاری از محققان (به‌ویژه اسلان، ۲۰۱۱^۴ و رادینو^۵ و همکاران، ۲۰۱۳)، اذعان می‌کنند که والدین با انتخاب سبک تربیتی مناسب و حمایت منطقی و بهنجار از کودک، می‌توانند پیامدهای مثبتی را در ویژگی‌های رفتاری و روان‌شناختی فرزندان رقم بزنند. توصیه دانش روان‌شناسی این است که چنانچه والدین تلاش لازم و عالمانه‌ای در گستره فرزندپروری داشته باشند و روش‌های آموزشی و تربیتی مناسب و هم‌تراز با سیر تحولی (زیستی، شناختی، عاطفی و هیجانی) فرزندان را اتخاذ کنند، احتمال تحقق‌گشت‌وری‌های شناختی و رفتاری بهنجار و مطلوب در فرزندان افزایش می‌یابد (دادستان، ۱۳۸۶، ص ۲۵۱).

پشتوانه نظری و اسلامی فرزندآوری و فرزندپروری

فرزندآوری و فرزندپروری، از بُعد نظری پشتوانه‌ای قوی دارد و در آموزه‌های اسلامی مطالب فراوان و دقیقی درباره آن آمده است. در چشم‌انداز تعالیم اسلامی، یکی از حکمت‌های مهم تشکیل خانواده و آفرینش انسان در قالب زن و مرد، فرزندآوری و فرزندپروری^۶ (شوری، ۱۱)

1. psychological capital
2. Luthans, F.
3. Lee, P. C.
4. Aslan, S.
5. Raudino, A.

۶. جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّوْكُمْ فِيهِ.

معرفی شده است. تقریباً بیشتر مفسران شیعه و سنی در تفسیر آیه یازده سوره شوری، بقای نسل انسانی (فرزندآوری و فرزندپروری) و آبادانی (مراغی، بی تا، ج ۲۵، ص ۱۹) و تدبیر امور زندگی (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۱۳۴) را یکی از حکمت‌های اساسی خلقت زن و مرد و تشکیل خانواده بیان کرده‌اند. مقتضای حکمت خداوند و مقتضای شکل‌گیری نظام احسن و ادامه حیات اجتماعی، تولد نسل نو و قرار گرفتن آنان در پیوستار و دامنه حیات بشری است. اگر تولید نسل و پرورش آن متوقف شود، حیات بشری و انسانی پایان می‌یابد و ادامه نخواهد یافت. با قطع نظر از این واقعیت که فرزند از نعمت‌های پروردگار و ابزاری برای تحوّل انسان است^۱ (انفال، ۲۸)، در تعالیم و متون اسلامی، نگرشی مثبت و هدفمند به فرزندآوری و فرزندپروری وجود دارد. با تأمل و ژرف‌اندیشی درباره آموزه‌های مرتبط با فرزندآوری و فرزندپروری می‌توان فواید و پیامدهای مثبت زیادی برای آن بیان کرد؛ برخی از فواید تربیتی، معنوی، خانوادگی، روان‌شناختی و اجتماعی فرزندآوری و فرزندپروری عبارتند از:

الف) زمینه‌ساز شادکامی و رضایتمندی

شادابی و نشاط به معنای خوشی، خرمی، سرور، تازگی، طراوت، سرزندگی، زنده‌دلی است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۸، ص ۱۲۳۱۳ و هدفیلد، ۱۳۶۶، ص ۱۴۶-۱۴۸) و اهمیت زیادی در زندگی دارد. در گزاره‌های دینی شادمانی از عوامل ایجاد نشاط روان‌شناختی^۲ (محمدی ری شهری، ۱۳۶۲، ج ۴، ص ۴۳۶) در انسان‌ها معرفی شده و به اهمیت آن در حیات اجتماعی تأکید شده است^۳ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۷، ص ۶۱ و ۶۵). به اعتقاد روان‌شناسان، شادکامی^۴ از مؤلفه‌های ضروری زندگی است و مطالعات نشان می‌دهد که شادکامی و نشاط افزون‌بر ایجاد امیدواری و رضایتمندی، موجب تقویت سیستم ایمنی بدن، سلامتی و تندرستی، روابط صمیمانه با دیگران و موفقیت در عرصه‌های مختلف زندگی می‌شود (علی‌پور و همکاران، ۱۳۷۹). اگر مردم عوامل شادی‌بخش را تجربه کنند، رضایتمندی و درجه شادکامی آنان افزایش می‌یابد (آرگایل، ۱۳۸۳، ص ۴۶-۷۰).

۱. وَعَالَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ.

۲. السَّرْوُ يُبْسِطُ النَّفْسَ وَيُثَبِّرُ النَّشَاطَ.

۳. إِنَّ هَذِهِ الْقُلُوبَ تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْأَبْدَانُ فَايْتَعُوا لَهَا طَرَائِفَ الْحِكْمَةِ. لِلْمُؤْمِنِ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ: فَسَاعَةٌ يَنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ، وَسَاعَةٌ يَرْمُ مَعَاشَهُ وَسَاعَةٌ يَخْلِي بَيْنَ نَفْسِهِ وَبَيْنَ لَدُنْهَا فِيمَا يَحِلُّ وَيَحْتَمِلُ.

شادی و شادکامی از هیجان‌های مثبتی است که موجب پویایی و سرزندگی در فضای خانواده می‌شود (حسن‌زاده، ۱۳۸۶، ص ۱۷۳). در آیات فراوانی از قرآن کریم، فرزند مایه امید^۱ (نحل، ۷۳) و موجب انبساط خاطر و شادی^۲ (قصص، ۱۳) معرفی شده است؛^۳ همچنین محرومیت و جدایی از فرزند مایه غم و اندوه و ناامیدی و اضطراب^۴ (یوسف، ۱۴ و ۸۴) می‌داند. از نگاه قرآن کریم عامل اصلی اندوه و تلخ‌کامی حضرت یعقوب علیه السلام فراق یوسف بوده است^۵ (یوسف، ۹۲). همان‌گونه که جدایی از فرزند، سبب حزن و تلخ‌کامی (حتی نابینایی چشم) حضرت یعقوب شد، تولد و حضور فرزند موجب شادکامی و روشنایی دل و دیده می‌شود. ابی‌بصیر از امام باقر علیه السلام نقل می‌کند که فرمود: زمانی که حضرت یوسف گم شد، حزن یعقوب شدت یافت و او در اثر حزن و گریه نابینا شد^۶ (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۸۱). هنگامی که از امام صادق علیه السلام می‌پرسند که شیرین‌ترین و گواراترین چیزها برای آدمی چیست؟ می‌فرماید: داشتن فرزند جوان و آنگاه که از ایشان سؤال می‌شود: بدترین و تلخ‌ترین حالت برای انسان چیست؟ می‌فرماید: از دست دادن فرزند^۷ (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۱۸۸).

پژوهش‌های روان‌شناختی نیز نشان‌دهنده نقش برخوردار از فرزند در ایجاد شادکامی و سرور والدین و در خانواده است. آرگیل^۸ (۲۰۰۱، ص ۸۲) تولد فرزندان را منبع فواید زیادی برای خانواده دانسته، می‌گوید: با حضور فرزند، لذت زیادی در خانواده ایجاد می‌شود. بیشتر والدین، لذت و شادمانی را به‌عنوان یک مزیت از کودکانشان دریافت می‌کنند. پژوهش راسل^۹ (۱۹۷۴) نشان داد که با تولد فرزندان و پیوستن آنان به عرصه خانواده، نشاط، سرور و شادمانی والدین

۱. وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْزَالِكُمْ بَيْنَيْنَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ.

۲. فَرَدَدْنَا إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا.

۳. در قرآن کریم از فرزندی ستوده می‌شود که صالح باشد و انسان را از یاد و ذکر خداوند باز ندارد (صافات، ۱۰۱ و ۱۱۲) و تربیت شده و صالح خواهد بود (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۲۲۰).

۴. قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُّنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ.

۵. وَابْتِصَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ.

۶. عن أبي بصير قال: سمعت أبا جعفر يحدث قال لما فقد يعقوب يوسف اشتد حزنه عليه و بكأوه - حتى ابْتِصَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ.

۷. قال ابن ابی لیل للصادق: أي شيء أحلى مما خلق الله عزوجل فقال الولد السباب فقال أي شيء أمم مما خلق الله عزوجل قال فقده.

8. Argyle

9. Russell, C.

بیشتر می‌شود. گذراندن اوقات با فرزندان و بازی کردن با آنان، یکی از مزیت‌هایی است که والدین از کودکانشان دریافت می‌کنند. تحقیقات فیلدمن^۱ (۱۹۷۱) بر روی پدران و مادران جوان که برای نخستین بار صاحب فرزند شده بودند، نشان داد که لذت پدر و مادر شدن و احساس شادی و نشاط از بودن با فرزند در ایجاد آرامش و آسایش زندگی زناشویی مؤثر است. همچنین، ۹۳ درصد از مادران فکر می‌کنند فرزندانشان همیشه یا بیشتر اوقات مایه شادمانی آنها هستند. ۸۶ درصد مادران کودکان زیر هجده سال اظهار می‌کنند که رابطه آنها با فرزندانشان تأثیر مثبتی در خوشبختی آنها دارد. نشانه‌هایی وجود دارد که بسیاری از زنان، فرزندآوری و فرزندپروری را رضایت‌بخش‌ترین فعالیت دانسته، از آن لذت می‌برند و احساس شادکامی می‌کنند (استیون، ۲۰۰۴^۲).

ب) عامل استحکام خانواده

در آموزه‌های دینی از فرزند با تعابیری چون گلی از گل‌های بهشت^۳ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۳)، بهترین نعمت^۴ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۲)، سبب خیر و برکت^۵ (متقی، ۱۴۰۹، ج ۱۶، ص ۲۸۱) و... یاد شده است. داشتن فرزند از آمال مهم هر پدر و مادر است؛ به گونه‌ای که در دعای زفاف که در آستانه زندگی مشترک و در یکی از لحظه‌های مهم و اساسی زندگی می‌خوانند، از خداوند تقاضای فرزند سالم و شایسته می‌شود^۶ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۰۳ و حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۱۳). با تحلیل روان‌شناختی می‌توان ادعا کرد که همان‌گونه که گل و برخورداری از نعمت و امکانات گسترده، موجب شادی، طراوت و رضایت خاطر است، داشتن فرزندی صالح نیز رضایت و سرور اعضای خانواده را به همراه دارد. در خانواده‌ای که رضایتمندی و نشاط وجود داشته باشد، پایداری و استحکام است و دلیلی برای سردی و ناپایداری وجود نخواهد داشت. پژوهش‌های تجربی نشان می‌دهد که

1. Feldman, H.

2. Steven

۳. الولد الصالح ریحانة من ریحان الجنة.

۴. قال السجاد علیه السلام: نعم الشيء الولد، ان عاش فدعاء حاضر، و ان مات فشفيع سابق.

۵. قال رسول الله صلی الله علیه و آله: يا ابن عباس بيت لا صبيان فيه لا بركة فيه.

۶. اللَّهُمَّ بِكَلِمَاتِكَ اسْتَحَلَلْتُ فَرْجَهَا وَ بِأَمَانَتِكَ أَخَذْتُهَا فَإِنْ قَضَيْتَ فِي رَحِمِهَا شَيْئاً فَاجْعَلْهُ تَقِيّاً زَكِيّاً وَ لَا تَجْعَلْ لِلشَّيْطَانِ فِيهِ شُرَكَاءَ؛ اللهم...واقدر لي منها ولدا طيبا تجعله خلفا صالحا في حياتي وبعد موتي.

اندیشه فرزندآوری به‌عنوان یکی از فرایندهای زیربنایی در تحکیم و رضایتمندی خانواده است. ماکسول^۱ و مونت‌گمری^۲ (۱۹۶۹) در بررسی‌های خود نشان دادند که اندیشه فرزندآوری در ایجاد آرامش و تحکیم و کارآمدی خانواده تأثیر زیادی دارد. دانشمندانی چون فروبل^۳، شورتس^۴، پی‌بادی^۵، مونته‌سوری^۶؛ از افرادی هستند که بر اهمیت فرزند در استحکام خانواده تأکید دارند (برنارد، ۱۳۶۹، ص ۴۰-۵۰). برخی از روان‌شناسان در خانواده‌درمانی ساخت‌نگر^۷ و سیستمی^۸ نیز به نقش فرزند در پایداری و رضایتمندی خانواده اشاره کرده‌اند (جونز، ۱۳۷۸). بی‌فرزندگی در خانواده‌ها فضایی خالی را پدید می‌آورد و سبب تعارض و تضادورزی می‌شود. ازاین‌رو، روان‌شناسانی همچون ماکسول و مونت‌گمری (۱۹۶۹) و فیلدمن (۱۹۷۱) به آثار وجودی فرزندان در خانواده اشاره کرده، معتقدند فرزندان می‌توانند تأثیرات مثبت و سازنده‌ای در زندگی والدین داشته باشند (گروهی از محققان، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۳۳۶). یافته‌های تحقیقاتی و مشاهدات بالینی بیانگر آن است که نبود فرزند در محیط خانواده، یکی از عوامل ناپایداری در زندگی مشترک است (فرجاد، ۱۳۷۲، ص ۱۴۳). فرزند (به‌ویژه فرزند خردسال) به‌منزله پیوندی بین مادر و پدر است و از این‌رو بی‌فرزندگی و کم‌فرزندگی سبب تزلزل خانواده می‌شود. در سال‌های ۱۹۵۱ و ۱۹۵۲ نیمی از خانواده‌هایی که در ایالت آیووا در ایالات متحده آمریکا قربانی طلاق شدند، کسانی بودند که فرزند کوچک نداشتند (موناهان، ۱۹۵۵، ص ۴۴۶-۴۵۵). تحقیقات انجام‌شده در ایران نشان می‌دهد که خانواده‌های بی‌فرزند بیش از هر نوع خانواده دیگر در معرض گسست قرار دارند (ساروخانی، ۱۳۷۲، ص ۶۷-۷۱). گرچه برخی از پژوهشگران به رابطه معنادار بین فرزنددار شدن و احساس خوشبختی معتقد نیستند، اما مطالعات زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد داشتن فرزند در خانه با سلامت بیشتر برای زنان و

1. Maxwell
2. Montgomery
3. Froebel
4. Schurts
5. Peabody
6. Montessori
7. structural family therapy
8. systematic family therapy
9. Monahan

احساس خوشبختی و کارآمدی آنان رابطه دارد (کلات^۱ و همکاران، ۲۰۰۰). شاید فرزنددار شدن، استرس نسبی و زحمت دوچندانی برای خانواده و همسر ایجاد کند، ولی عنصری مهم در احساس رضایت درونی و خوشبختی در زندگی زناشویی است (استیون، ۲۰۰۴).

ج) احساس ارزشمندی و حرمت خود

احساس ارزشمندی و مفید بودن از نیازهایی است که در آموزه‌های روان‌شناختی (مزلو،^۲ ۱۳۷۶، ص ۸۲) و دینی^۳ (یس، ۲۷) مورد توجه بوده است. در قرآن کریم آیات فراوانی از فرزند به‌عنوان عامل قوت قلب^۴ (نوح، ۱۲) و شکفتگی (ابراهیم، ۴۰)،^۵ صدقه جاریه^۶ (ثواب مستمر) (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۲، ص ۲۲۹ و ۲۳۰) ثمره زندگی^۷ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، ص ۱۷۵) و جگرگوشه انسان^۸ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۲) یاد شده است. هنگامی که والدین، ارزش و برکات حاصل شده از فرزند را منتسب به خود می‌دانند، احساس ارزشمندی و مفید بودن می‌کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که تولد فرزند سبب تقویت حرمت خود در والدین می‌شود. زوج‌های جوان با تولد فرزند، احساس مفید بودن و مولد بودن می‌کنند. این امر در خانواده‌های سنتی اهمیت بیشتری دارد، زیرا فرزندآوری در این خانواده‌ها بسیار مهم است (گروهی از محققان، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۳۴۳).

د) زمینه‌ساز شکوفایی استعدادها

قرار گرفتن در نقش والدینی موجب رشد استعدادهای درونی می‌شود. از مطالعات هان،^۹

1. Khlal

2. Maslow

۳. بِمَا عَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ.

۴. وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبِينَ.

۵. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلِيَّ الْكَبِيرَ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ.

۶. إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ وَ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ وَ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ.

۷. فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّهُ مِنْكَ وَ مُصَافٌ إِلَيْكَ.

۸. الولد كبد المؤمن.

9. Haan

میلیسپ^۱ و هارتکا^۲ به دست آمد که سازمان روانی انسان با پذیرفتن نقش پدر و مادری به کمال می‌رسد. آنها در این باره می‌گویند: معمولاً این‌گونه تصور می‌شود که تغییرات عمده سازمان شخصیت در طول نوجوانی روی می‌دهد، اما این یافته‌ها نشان می‌دهند که تغییرات بسیار مشخص، نه در دوره نوجوانی بلکه در پایان آن، یعنی زمانی اتفاق می‌افتد که افراد دچار تغییرات نقش می‌شوند و به اشتغال تمام‌وقت و ایفای نقش والدینی می‌پردازند (مکری^۳ و کوستا^۴، ۲۰۰۳، ص ۱۰)؛ بنابراین به نظر می‌رسد که تجربه پدر و مادری در فراهم کردن امکانات به سوی تعالی و رشد شخصیت افراد دارای اهمیتی ویژه باشد. وجود همین تجربه‌ها مجموعه کاملی از ارزش‌ها را به ساختار شخصیت والدین می‌افزاید. احتمالاً به همین دلیل، والدین در آموزه‌های دینی با قرار گرفتن در کنار اطاعت از خدا تقدیس شده‌اند^۵ (اسراء، ۲۳ و نوری، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۶۲۷)؛ همچنین ازدواج و فرزندآوری زمینه بروز خلاقیت‌ها و موفقیت‌ها را در همسران افزایش می‌دهد و فضایل اخلاقی و انسانی را در آنان به فعلیت می‌رساند. وقتی از مرد خانواده انتظار می‌رود تا هنگام ضرورت برای حمایت از خانواده خویش ایستادگی کند؛ این انتظار روحیه دفاع و جوانمردی را در او تقویت خواهد کرد و همچنین به وجود آمدن شرایط مادری برای زنان، موجب می‌شود تا با تحمل مشکلات فرزندپروری به کمال معنوی^۶ (حرعاملی، ۱۴۰۷، ج ۲۱، ص ۴۵۱) بیشتری برسند و روح خود را در اثر شکیبایی و ایثار بالنده کنند. به بیانی ساده‌تر می‌توان گفت: فرزنددار شدن، سرآغاز لطیف‌ترین و گرمابخش‌ترین رابطه‌ها و به فعلیت رساندن همه استعدادها و قابلیت‌ها و بهره‌مندی از عالی‌ترین تکریم‌ها و ایثارگری‌ها است. از نگاه آموزه‌های دینی، تشکیل خانواده و فرزندآوری، نه تنها موجب مشکلات معیشتی در خانواده نمی‌شود، بلکه وعده توسعه رزق^۷ (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۴۳ و ۴۴)

1. Millsap

2. Hartka

3. McCrae

4. Costa

۵. وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا؛ قال رسول الله ﷺ: رضی الله فی رضی الوالدین و سخطه فی سخطهما.

۶. أَيُّمَا امْرَأَةٍ خَدَمْتَ زَوْجَهَا سَبْعَةَ أَيَّامٍ أَعْلَقَ اللَّهُ عَنْهَا سَبْعَةَ أَبْوَابِ النَّارِ وَفَتَحَ لَهَا ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ تَدْخُلُ مِنْ أَيُّهَا شَاءَتْ.

۷. اتخذوا الاهل فانه ارزق لكم. الرزق مع النساء والعيال.

در پرتوی ازدواج و فرزندآوری می‌دهد. همچنین در آموزه‌های دینی از کمبود رزق و برکت در خانه‌ای خبر می‌دهد که والدین بدون فرزند زندگی می‌کنند^۱ (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۳۷۵). با تحلیل روان‌شناختی می‌توان ادعا کرد که برخورداری از فرزند موجب احساس مسئولیت، تلاشی دوچندان، انگیزه پیشرفت و به‌کارگیری استعدادهای نهفته و نیز همه این تلاش‌ها سبب نیل به امکانات و مواهب بیشتر می‌شود^۲ (نجم، ۳۹-۴۰).

ه) تقویت‌کننده جامعه‌پذیری

منظور از پیوند اجتماعی یا جامعه‌پذیری^۳ فرایندی است که در آن فرد کم‌کم به شخصی خودآگاه، دانا و باتجربه در شیوه‌های فرهنگی تبدیل می‌شود. اجتماعی شدن، نسل‌های مختلف را به هم پیوند می‌دهد. تولد یک فرزند، زندگی والدین را برای پرورش او دچار تغییر و زمینه کسب تجربیات جدید را برای آنان ایجاد می‌کند. فرزندان با همسرگزینی موجب توسعه روابط اجتماعی و افزایش بستگان سببی می‌شوند. هافمن^۴ (۱۹۷۳) در تحقیق خود بر روی خانواده‌های فرزنددار، به این نتیجه دست یافت که فرزند بر فرایند اجتماعی شدن و جامعه‌پذیری والدین تأثیر می‌گذارد. هافمن نکاتی را در این باره مؤثر می‌داند که عبارتند:

- کودکان با حضور خود، وضعیت بزرگسالان، به‌ویژه زنان را تأیید می‌کنند و به آنها هویت اجتماعی می‌دهند.
- کودکان با فعالیت‌های خود در مدرسه، مراکز تفریحی و محیط همسایگی، والدین خود را با جامعه پیوند می‌دهند.
- فرزندان براساس شعایر مذهبی والدین خود رشد می‌کنند، زیرا والدین آنها بر مبنای آن مفاهیم، رفاه و آسایش دیگران را مقدم می‌دارند و به اجتماعی شدن گروه تداوم می‌بخشند.
- کودکان به والدین اعتبار بخشیده، آنان را از تنهایی نجات می‌دهند.
- کودکان به زندگی خانوادگی نشاط و سرور می‌بخشند و آن را لذت‌بخش می‌کنند.

۱. بیت لا صبیان لا برکة فیہ.

۲. لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى.

3. socialization

4. Hafman

مبانی نظری فرزندپروری و عوامل مؤثر در زیرساخت‌های تحول شخصیت ۱۵

– کودکان با توجه به اصول اجتماعی شدن، شایستگی و صلاحیت والدین را رشد داده، حتی آنان را به مرز خودکفایی می‌رسانند.

– چون پدر و مادر بیش از افراد بی‌فرزند از تأیید اجتماعی بهره‌مندند، کودکان افزون‌بر کسب شخصیت بر اعمال نفوذ والدین نیز می‌افزایند.

و) زمینه‌ساز پاداش معنوی و اخروی

خداوند متعال به وسیله فرزند صالح، بستر رشد و تکامل معنوی والدین را فراهم کرده است. در آموزه‌های اسلامی، افزون‌بر تشویق والدین به فرزندپروری شایسته^۱ (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۲)، هر تلاشی از جانب پدر و مادر در این زمینه را مستحق ثواب و پاداش بزرگ می‌داند. محمد بن مسلم می‌گوید: نزد امام صادق علیه السلام نشسته بودم که یونس بن یعقوب وارد شد، در حالی که دیدم ناله می‌کرد. امام صادق علیه السلام به وی فرمود: چه شده است که تو را نالان می‌بینم؟ یونس گفت: کودکی دارم که سراسر شب از او اذیت شدم. امام صادق علیه السلام به او فرمود: ای یونس! پدرم محمد بن علی از پدرش و او از جدم پیامبر نقل فرمود که روزی جبرئیل بر او وارد شد در حالی که پیامبر خدا و علی علیه السلام بی‌تابی می‌کردند. جبرئیل گفت: ای دوست خدا! چه شده است که نالان و بی‌تاب شده‌ای؟ پیامبر فرمود: دو کودک داریم که از گریه آنان اذیت شده‌ایم. جبرئیل فرمود: صبر کن ای محمد! چراکه به زودی برای این قوم پیروانی برانگیخته می‌شوند که هرگاه یکی از آنان گریه کند، گریه‌اش تا هفت سالگی لا اله الا الله است و هرگاه از هفت سالگی گذشت، گریه‌اش تا بلوغ، آمرزش‌خواهی برای پدر و مادرش است و چون از بلوغ گذشت، هر کار نیکی انجام دهد (پاداشی نیز) برای پدر و مادرش داشته باشد و هر کار ناشایستی که انجام دهد، (مجازات) برای آنان نباشد (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۱، ص ۴۵۷). پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: بوی فرزند از بوی بهشت است و چون پدر به فرزندش بنگرد و او را خشنود کند، برای او پاداش آزاد کردن برده‌ای است. گفتند: ای رسول خدا! اگر سیصد و شصت نظر افکنند؟ فرمود: آری، خدا بزرگ‌تر از هر چیزی است. همچنین پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله فرمود: فرزندان را بسیار ببوسید که برای

۱. أَمَّا حَقُّ وَلَدِكَ فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّهُ مِنْكَ وَ مُصَافٍ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ سَرَّهُ وَ أَنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيَتْهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمُعُونَةَ عَلَى طَاعَتِهِ فَأَعْمَلْ فِي أَمْرِهِ عَمَلٌ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّهُ مُثَابٌّ عَلَى الْإِحْسَانِ إِلَيْهِ مُعَاقَبٌ عَلَى الْإِسَاءَةِ إِلَيْهِ.

شما در برابر هر بوسه درجه‌ای در بهشت است که اندازه آن پانصد سال راه است. روزی زنی برای پرسیدن یک سؤال به نزد پیامبر رفت، رسول خدا ﷺ به او فرمود: شما زنانی هستید که حمله می‌شوید، بچه‌هایتان را به دنیا می‌آورید و با آنها مهربانی می‌کنید و اگر شما با همسرانتان بدرفتاری می‌کردید، به شما چنین گفته می‌شد که بدون حساب داخل در بهشت شوید^۱ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۵۴). پیامبر گرامی ﷺ فرمود: هر کس یک دختر داشته باشد، خداوند نصرت، یاری، برکت و مغفرت به او عنایت می‌کند. هر کس سه دختر را تربیت و بزرگ کند، خداوند متعال سه باغ و روضه بهشتی به او عنایت می‌کند که هر کدام از باغ‌ها از دنیا گسترده‌تر است^۲ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۵). همچنین ایشان فرمود: فرزند جگرگوشه مؤمن است و اگر پیش از والدین بمیرد، شفاعت می‌کند و اگر بماند سبب طلب رحمت و بخشش والدین می‌شود^۳ (همان، ص ۱۱۲). این یک الگو و انگاره دینی درباره بهداشت روحی و امیدواری معنوی است که گستره آن به زمان و مکان حال محدود نمی‌شود، بلکه به زمان پس از مرگ نیز گسترش می‌یابد. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: پنج نفر از دنیا رفته‌اند، ولی پرونده آنان بسته نشده است و دائم به آنان ثواب می‌رسد: ... کسی که فرزند شایسته‌ای از او به جای مانده باشد^۴ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۴، ص ۹۷). انسانی را تصور کنید که با کوله‌باری از گناه و معصیت از دنیا رفته است و هیچ‌گونه احساس لذت و دل‌خوشی ندارد؛ در چنین وضعیتی احساس یک بیگانه متافیزیکی را خواهد داشت. اکنون چنانچه این شخص فرزندی داشته باشد که مدام در حق او دعا کند و خیری به او برساند، بی‌تردید برای او اتفاقی لذت‌بخش و اشتیاق‌آور خواهد افتاد^۵ (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱، ص ۳۵۶).

از تحلیل آموزه‌های مختلفی که در مورد فرزندآوری و فرزندپروری وجود دارد، می‌توان

۱. جَاءَتْ امْرَأَةٌ سَائِلَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَالِدَاتُ وَالِهَاتُ رَحِيمَاتُ بِأَوْلَادِهِنَّ لَوْ لَا مَا يَأْتِينَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ لَقِيلَ لَهُنَّ ادْخُلْنَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ.
۲. من كان له ابنة فالله في عونه ونصرته وبركته ومغفرته: من عال ثلاث بنات يعطى ثلاث روضات من رياض الجنة، كل روضة أوسع من الدنيا وما فيها.
۳. الولد كبد المؤمن، ان مات قبله صار شفيحاً وان مات بعده يستغفر الله له فيغفر له.
۴. خمسة في قبورهم وثوابهم يجرى الي ديوانهم. ... ومن خلف ابناً صالحاً.
۵. ميراث الله من عبده المومن الولد الصالح يستغفر له وقال رسول الله ﷺ: ان ولد احدكم اذا مات اجر فيه، وان بقى بعده استغفر له بعد موته.

نتیجه گرفت که در تعالیم اسلامی و در سیره و فرمایش اهل بیت علیهم‌السلام به گونه‌های مختلف (تصریحی، تلویحی، تشویقی، ضمنی و...) به اهمیت فرزندآوری و فرزندپروری تأکید شده و آن را یکی از وظایف و نقش‌های اساسی والدین برشمرده است.

فواید آشنایی والدین با سبک‌های فرزندپروری

افزون‌بر مسائل مرتبط با دوره بارداری، تغذیه و... که در ابتدای فصل بیان شد؛ یکی از اساسی‌ترین فرایندهای تحولی در گستره حیات فرزندان، نوع و سبک فرزندپروری است. آشنایی والدین با سبک‌های فرزندپروری^۱ و کاربست آن در فرایند آموزش و پرورش فرزندان، پیامدهای مثبت و مختلفی در پی دارد. بهره‌گیری از سبک‌های فرزندپروری بهنجار و درست از سوی والدین و مربیان، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری ویژگی‌های منشی، بینشی، عاطفی و رفتاری فرزندان داشته باشد؛ برخی از فواید آشنایی والدین با سبک‌های فرزندپروری عبارتند از:

الف) افزایش کارآمدی والدین در فرزندپروری

آشنایی با شیوه‌های مناسب فرزندپروری و ارتباطی سبب تقویت و بهبود رابطه والد-فرزند می‌شود و روند تربیت را آسان می‌کند. تأثیر دانش و بینش و کاربست آنها در اکتان و صحت‌گنشی‌وری‌های فردی، اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی افراد از موضوعات بدیهی و روشن است. برخوردار از دانش، بینش و مهارت کافی مرتبط با فرزندپروری، سبب تقویت خودباوری و عزم جدی می‌شود و کارآمدی افراد را افزایش می‌دهد (واندل هاسلت و دی‌ریت،^۲ ۲۰۱۲). افرادی که از دانش و مهارت کافی برخوردارند، در انجام وظایف و نقش‌های خود از صلابت و اطمینان بیشتری برخوردارند و با چالش‌های پیش‌رو مبارزه می‌کنند. این افراد با تلاش و پشتکاری که دارند تهدیدها و چالش‌ها را به فرصت تبدیل می‌کنند (اسپیکتور،^۳ ۲۰۰۶). دانش و بینش کافی موجب می‌شود تا افراد حس و عاطفه مثبتی نسبت به مسئولیت خویش یابند. دانش و آگاهی، از عوامل غلبه بر طرحواره‌های منفی احتمالی است؛ به عبارت دیگر،

۱. سبک‌های فرزندپروری معطوف به بعد از تولد است. در فصول بعدی به‌طور مفصل درباره سبک‌های مختلف فرزندپروری و به‌ویژه درباره سبک فرزندپروری مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، بحث خواهیم کرد.

2. Vanderhasselt, M. A. & De Raedt, R.

3. Spector

طرحواره‌های منفی که به صورت پنهان در ذهن وجود دارند، به دلیل رویدادهای استرس‌زا فعال می‌شود و نوعی واکنش‌پذیری شناختی،^۱ رقم می‌خورد^۲ (بک^۳ و همکاران، ۱۹۷۹). پردازش‌های شناختی از مهم‌ترین عوامل ظهور هیجان‌ها و عواطف منفی و مثبت هستند (لدلی^۴ و همکاران، ۲۰۰۵). آمادگی‌های شناختی (دانش و بینش) و مهارتی می‌تواند انگیزه افراد را در راستای ایفای وظایف والدگری تقویت کند. بهره‌مندی والدین از دانش و بینش کافی در موضوع فرزندپروری بر احساس کارآمدی والدین می‌افزاید. هان^۵ (۲۰۰۶) سبک‌های فرزندپروری والدین، نگرش والدین به جایگاه فرزند در ساختار خانواده و الگوی تعامل والدین با فرزندان، از عناصر مهم و اساسی در تربیت فرزندان می‌باشد. اگر جامعه‌ای بخواهد سرمایه‌های انسانی (به‌ویژه کودکان و نوجوانان) را در مسیری درست مدیریت کند، می‌بایست در مقوله آموزش سرمایه‌گذاری شایسته‌ای داشته باشد و از افراد متخصص و خلاق بهره‌گیرد. همچنین لازم است خانواده‌ها را با سبک‌های فرزندپروری آشنا و نگرش و دانش خانواده‌ها را نسبت به فرزند اصلاح کند (دادستان، ۱۳۷۷). آشنایی با سبک‌های فرزندپروری تسهیل‌کننده و برانگیزاننده تلاش والدین در تحقق آموزش و پرورش مطلوب در فرزندان و درونی‌سازی هنجارهای درست اجتماعی در آنان است (بامریند، ۱۹۹۱).^۶ براساس نظریه بامریند و مطالعات فراوانی که از آن الهام گرفته‌اند، پیوندی نیرومند بین هر یک از سبک‌های فرزندپروری و مجموعه خاصی از رفتارهای فرزندان برقرار است (دایان پاپالیا، ۱۳۹۱، ص ۳۲۸-۳۲۹). شکل‌گیری شخصیت و رفتارهای درونی‌سازی‌شده فرزندان به‌گونه‌ای درست، زیرساخت تحوّل رفتاری، دینی، اجتماعی و... آنان را رقم می‌زند (فلاحی و همکاران، ۲۰۱۴). مطالعات نشان می‌دهد که نوع سبک فرزندپروری والدین (والدگری) و الگوی تعلیم و تربیتی آنان در شکل‌گیری

1. cognitive reactivity

۲. معمولاً طرحواره‌های منفی یک منظومه‌ای از نگرش‌های ناکارآمد است که ناشی از اطلاعات نادرست، استدلال‌های غیرمنطقی و غیرواقعی می‌باشد و نیز مشکلات شناختی، هیجانی و رفتاری را به وجود می‌آورد. اگر بتوان از راه آموزش و با اصلاح داده‌های اطلاعاتی و پردازش اطلاعاتی افراد، طرحواره‌های شناختی آنان را اصلاح کرد، شرایط آنان تغییر می‌کند.

3. Beck

4. Ledley

5. Han, Y. S.

6. Baumrind, D.

شخصیت کودکان و تحقق اهداف تربیتی، مهم و تأثیرگذار است (رای^۱ و همکاران، ۲۰۰۹). بسیاری از روان‌شناسان درباره ایجاد تحول در ویژگی‌های آموزشی و تربیتی فرزندان بر موضوعاتی تأکید کرده‌اند که در بین آنها سبک و شیوه فرزندپروری والدین، از متغیرهای شاخص و تأثیرگذار در تحقق اهداف تربیتی است (ویلسون^۲ و همکاران، ۲۰۰۷).

ب) بهبود روابط والد-فرزند

یکی از ویژگی‌های مهم مداخلات ذهن‌آگاهی این است که افزون‌بر جنبه درمانی می‌تواند موجب بهبود شرایط زندگی، تعاملات اجتماعی و محیط‌های تعاملی شود و همکاری بین افراد را بهبود بخشد (لیوری^۳ و همکاران، ۲۰۱۳). مطالعات گوناگون نشان می‌دهد که مداخلات ذهن‌آگاهی و ایجاد بصیرت در افراد، بهبود شرایط کارکردی (کاهش استرس)، افزایش کنترل بر رفتارها، بهزیستی و بهره‌وری را به همراه دارد (بانند^۴ و همکاران، ۲۰۱۰). آشنایی والدین با سبک‌های فرزندپروری و برخورداری از بینش و دانش درست در این عرصه و برخورداری از نگرش مثبت به فرزندآوری و فرزندپروری، زمینه‌ساز تقویت و بهبود روابط والد-فرزند شده و در نتیجه تلاش والدین را با موفقیت بیشتری همراه خواهد کرد. آشنایی والدین با شیوه‌ها و سبک‌های فرزندپروری و کاربست آنها در تعامل با فرزندان، روابط والد-فرزند را بهبود می‌بخشد و از تعارض‌ها می‌کاهد. ریشه بسیاری از تعارض‌ها و چالش‌های آسیب‌زا در روابط والد-فرزندی، از نبود دانش و مهارت کافی در زمینه فرزندپروری است.

ج) بهبود امنیت روانی و افزایش تاب‌آوری

ناآشنایی والدین با شیوه‌های فرزندپروری و ناآگاهی آنان از چالش‌های پرورش فرزند، موجب استرس و نگرانی شدید در والدین می‌شود و کارکردهای آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کوکوکر، ۲۰۰۶). استرس بالای والدینی که یکی از رایج‌ترین و آسیب‌زاترین نگرانی‌های روزانه والدین است (چانگ و فاین^۵، ۲۰۰۷)، می‌تواند در تعامل والد-کودک، اختلال و

1. Rai, R. N.
2. Wilson, L. C.
3. Leory, H.
4. Bond, F. W.
5. Chang, Y. & Fine, M.A.

مشکلات زیادی به وجود آورد و امنیت روانی آنان را مختل سازد؛ همچنین استرس والدینی به فرایند فرزندپروری آسیب می‌زند، رفتار پرخاشگرانه ایجاد می‌کند، اسنادهای منفی را افزایش و آستانه تحمل والدین را کاهش می‌دهد و امنیت روانی را با چالش روبه‌رو می‌کند. سطوح بالای استرس والدین در تعامل با فرزندان، زمینه‌ساز رفتارهای پرخاشگرانه، رفتارهای ضد اجتماعی و مشکلات اخلاقی در کودکان است (کازدین و وایتلی،^۱ ۲۰۰۳). والدینی که به دلیل ناآشنایی با سبک‌های فرزندپروری بهنجار، مبتلا به دشوارپنداری تربیت کودک می‌شوند؛ از استرس و نگرانی شدیدی رنج می‌برند، معمولاً ارتباط صمیمی با کودک برقرار نمی‌کنند، کنش‌وری‌های نامتعادل و بی‌ثباتی دارند و نیز انتظاراتی از کودک دارند که متناسب با ظرفیت روان‌شناختی و زیستی کودک نیست. نتایج این ناآگاهی‌ها و کم‌مهارتی‌ها، موجب آسیب‌رسانی به فرایند فرزندپروری می‌شود و رفتارهای نامناسب فرزندان را در پی دارد، رفتارهای نامناسب فرزند نیز بر سطح استرس و نگرانی والدین می‌افزاید و این چرخه معیوب ادامه می‌یابد (تریسی^۲ و همکاران، ۲۰۰۵). ویژگی‌های والدین، آگاهی و شناخت آنان از فرایند تربیت و مشکلات آن، توانایی والدین در مدیریت استرس و اسنادهای آنان نسبت به فرزندآوری و فرزندپروری، هر یک به‌گونه‌ای در تعامل والد-فرزند اثرگذار است و رفتارهای والدین را نسبت به فرزندان تحت تأثیر قرار می‌دهد (گریون^۳ و همکاران، ۲۰۰۰). آگاهی والدین با دانش و مهارت فرزندپروری، زمینه بسیاری از چالش و آسیب‌ها را کنترل و محدود می‌کند.

راه‌های غلبه بر استرس ناشی از فرزندپروری

درباره کیفیت برخورد والدین با استرس‌های فرزندپروری، روش‌ها و شیوه‌های گوناگونی مطرح است. برخی به بهره‌گیری از روش مقابله‌ای با استفاده از حمایت‌های اجتماعی و بهبود تعامل خانوادگی و اجتماعی با والدین سفارش کرده‌اند؛ اگرچه این روش، ممکن است تا اندازه‌ای از استرس والدین بکاهد، ولی روشی مطمئن، پایدار، دائمی و فراگیری نیست. روش پیشنهادی دیگر این است که تلاش شود؛ نخست، نگاه والدین نسبت به فرزند و فرزندپروری اصلاح و نگاه مثبتی نسبت به این فرایند در آنان به وجود آید و دوم اینکه با آموزش والدین و افزایش

-
1. Kazdin, A.E. & Whitley, M.K.
 2. Treasy, L., Tripp, G. & Baird, A.
 3. Greaven, S.H.